

termékeny, olyan hálás, hogy az ő révén egyszerre száz más apró, addig talán elszigetelt jelenség egy csapásra magyarázatát leli. Emellett az ilyen igaz és messzekiható tételek mindig olyan egyszerűek is, hogy a végén száz ember közül kilenven meg van győződve, hogy ezt ő is tudta már, csak nem gondolt éppen rá. Organikus fejlődésben táruul egyszerre szemünk elé az egész félszázad szellemi élete, látjuk a XVIII. század utolsó évtizedeiből a legszebb következetességgel kinőni a XIX. első tizedeit. A legkomplicáltabb jellemek (egy Kleist) a legtermészetesebben illeszkednek ebbe az egészbe. Aki ezeken az itt kapott példákön végignézhette a főszme alkalmazását, az némi érzékkel a dolog iránt már folytathatja az eljárást olyan eseteken, melyeket a szerző fel nem sorol.

„A tárgy“-ról, a „ritmusról és rímről“, a „belső formá“-ról szóló fejezetek mutatják, hogy nemcsak a tulajdonképeni eszmei tartalomra illik az alkalmazott módszer, de egyáltalán mindenre, ami műalkotásoknál, költészetnél szóba jöhet. A külső és belső formának a világnézettel, az esztetikai hitvallással való legszorosabb egysége itt tűnik ki csak igazán. Minden verstan, amely a szellemtörténeti fejlődés tekintetbevételével íratott, tulajdonképen holt formák múmiagyűjteménye lesz annak a számára, ki egyszer ezeknek a soroknak az útmutatása mellett a „Sturm und Drang“, Klopstock, Goethe, Schiller és a romantikusok ritmusérzékét, verselő készségét, ezeken legfinomabb árnyalati különbségeit s mindennek egész művészeti fölfogásukkal való legszorosabb kapcsolatát megismerte. Csupa magasabbrendű élvezeten át vezet az író bennünket az egész mű zárókövet képező utolsó fejezetéhez: „Die Synthese“. Ez egyúttal még nagyobb távlatokat nyit előttünk, mert Hebbelről szóló soraival bizonyítja, hogy rendszere nemcsak a tulajdonképeni klasszikus és romantikus költészet műalkotásainak a találó magyarázatát szolgáltatja, hanem jóval túlmutat ezeken a nem megvetendő kereteken. Hebbel drámája „a pillanatot az időtlen és végtelen örökkévalóság szempontja alá rendeli“. Éppen nála kitűnik azonban, hogy a nagy szintézis „sohasem jöhet létre egy gene-

ráción belül, egy időben, egy stílusban, hanem csak a szellem végtelen történetében“. Milyen megilletődés keríti itt hatalmába az olvasót, aki fényes szellemi tettek sorozatán át látta érvényesülni az emberi észet, tehetséget s most egyszerre az elé a végtelenség elé van állítva, amelyet a romantika meghódítani próbált, de amely egyszerű, néma méltóságban hömpölygette addig is tovább a maga időnek nevezett nagy folyamát s ez elsodorta őket is, utódaikat is, el fog sodorni bennünket is és soha senki e tisztaviráglények közül nem fogja áttekinthetni ennek „a szellemnek a végtelen történetét“ a maga egészében! Koszó János.

**Két könyv Goethéről. — Benedetto Croce: Goethe.** (Verdeutsch von Julius Schlosser, Amaltheaverlag, Zürich, Leipzig, Wien.) — **Georg Brandes: Goethe.** (Erich Reiss Verlag, Berlin 1922.)

A Goethe-életrajzok hosszú sorozata a fokozatos fejlődés és a mind nagyobb elmélyedés kétségtelen jeleit mutatja. Ez a sorozat oly terjedelmes, hogy *Harry Mainc* a Goethe-biográfia történetéről külön kis könyvet íratott. A legnagyobb germán művészlelek ugyan távólról sem tudta mindazokat, akik másfél évszázad folyamán őt megérteni és másoknak megmagyarázni igyekeztek, annyira megihletni, hogy ez a megértésre való törekvés a hasonlóvá válásnak, a végzetserű és szenvedélyes asszimilálódásnak kellően mély folyamatát indította volna meg. Hatása a művelt német körökre a maga csendes intenzívításában azonban talán általánosabb, mintsem azt egyelőre általni lehetne. Külsőleg mutatja ezt a nagy súllyal a latba eső újabb Goethe-könyveknek erős sikere is.

Ez a siker annál nagyobb, mennyel inkább áttér az irodalomtörténeti méltatás a positivizmus aszott talajáról a lelki átélés magasabb régiójába. Goethe egyetemes hatását látjuk azonban abban is, hogy nemcsak nemzete körén belül, hanem azon túl is ismételten megszólaltatja korunk vezető esztétikusait. Észak és dél, barát és ellenfél egyaránt elzarándokol az ő szellemének birodalmába, szemléli, magyarázza, mérlegeli hatalmas alkotóerejének mindig újból és újból felfedezett termékeit.

Benedetto Croce, mint könyvének előszavában elmondja, a háború néhez napjaiban merített megnyugvást Goethének politikai érzelmektől alig befolyásolt nyugodt és derűs életbölcsestől. Előítélet nélküli és elfogulatlan szemléletében csakis a lényegessel akar törődni s aprólékos tudással magát meg nem terheli. Megkülönbözteti a művészi megítélést a pszichológiától és óvakodni akar agyítsa vagy elferdítse.

A kiváló olasz esztétikus csakugyan hideg objektivitással teszi mérlegre mindazt, ami maradandót Goethe egyrészt irodalmi műveivel, másrészt életével, nézeteivel és gondolataival, tudományos és művészi törekvéseivel teremtett. A lelkesedés mámore nem homályosítja el nyugodt ítéletét. Szinte túlságos ridegséggel szól, kevesre formában és szavakban a lehető legigénytelenebb egyszerűséget. De ez adja meg gondolatainak az igazi súlyt és teszi véleményét megbízhatóvá és értékké.

Hogy ily módon a hagyományos nézetekkel sokszor jut ellentétbe, az kétségtelen. Így természetesnek látszó és általánosan elterjedt az a felfogás, hogy Goethe az ifjúkornak bár szenvedélyes erejű, kiforratlan formájú költői megnyilatkozásai után nagy belső küzdelem és erkölcsi felemelkedés révén jutott el a bölcsesség és megnemesedett életnézet azon fokára, amelyen tartalmilag oly mély és bensőséges, formailag pedig oly harmonikusan nyugodt művei keletkeztek. Könnyen félreértést okozó szóval ezeket *klasszikus* műveknek szokás nevezni.

Croce véleménye szerint azonban, ha *klasszikus*-on helyesen a művészi tökéletességet, az érzés és kifejezés teljes összhangzatosságát, a tárgyának a formában való teljes feloldását értjük, úgy az ifjú Goethe lírájának egyes töredékeiben, a Faust eredeti alakjának úgyszólván összes jeleneteiben, az ily értelemben vett klasszicitást sokkal nagyobb mértékben megtaláljuk, mint bármely későbbi művében.

Erdekes Crocénak a Faust-dráma sokak előtt legkevésbé rokonszenves alakja, Wagner iránt érzett szimpáthiája is. Hiába mosolyog Wagneren a késő filiszter; tudományos eszményei mégis csak azonosak a humanizmus ideáljaival, s ha jól meggon-

doljuk, végül is nagy kérdés, kinek van tulajdonképpen igaza, Faustnak-e vagy neki. Annak-e, aki a megismerés korlátait áttörni, vagy annak, aki szívós kitartással azokat tágitani akarja? Wagner korlátoztságát vasszorgalma és szerény, önfeledő kitartása pótolja ki. A tudomány iránti szeretete sokszor még éppenséggel megható, mint pl. e szavaiban:

Wie tragen uns die Geistesfreuden,  
Von Buch zu Buch, von Blatt zu Blatt!  
Da werden Winternächte hold und schön,  
Ein selig Leben wärmet alle Glieder.

S szorgalmának jutalma nem is marad el, Faust utódja lesz ennek kathedráján, híres tudós, hozzátelhetjük, talán külföldi számos későbbi kollegájánál, kik, nem csekélyebb foggyatékosságaik mellett, szorgalmukkal oda jutottak, hogy a tudomány magas polcain diadalmas öntudatossággal tekinthetnek maguk körül.

Croce világos kritikával mutatja meg az ethikai erők nagy átalakító hatását Goethe egyéniségére és költészetére, és újból hangsúlyozza a költő mély alázatosságát a sors és természet magasabb hatalmaival szemben, amire újabban különösen Chamberlain mutatott rá oly nagy nyomatékkal. Sok érdekes és finom megjegyzést találunk a könyvben Goethe regényeiről s ezek személyeiről is, elsősorban az olaszokat különösen érdeklő Wilhelm Meisterről, s az őt környező, egymástól oly élesen elütő női lelkek csoportjáról.

Mind Croce, mind Brandes művének erőssége szerzőjük széles látóköre, nagy világirodalmi tájékozottsága is. Brandes talán túlságosan is tetszeleg magának azzal, hogy a nagy német költőt minduntalan párhuzamba állítja minden ismert idő és nép legnagyobbjaival.

Ez olykor az olvasó hangulatát rontja, mert hiszen az irodalmi műveket *önmagukból, saját belső saját-ságaikból, szervesen* akarjuk igazán megérteni. Nem tagadható azonban, hogy imponáló ez a bátorság és készség a gyakori összehasonlításra, s legalább is olyan tanulságos, mint mikor földrajzi munkákban a világ legkülönbözőbb helyein található legmagasabb hegyesücsöket egymás hegyén-hátán úgy találjuk lerajzolva, hogy magasságuk arányai világosan szemlélhetőkké válnak.

Míg a Goethe-kutatás kiválóbb német képviselői, mint régebben Fr. Th. Vischer, Viktor Hehn, újabban Dilthey, H. St. Chamberlain és Gundolf, filozófiai elmélyedésre töreksznek, addig Brandes megint filozófia-mentes biográfiát nyújt. A hatalmas anyagot, melyet Goethe irodalmi tevékenysége jelent, fáradhatatlan részletességgel kutatja át s meglep bennünket a finom és találó megfigyelések gazdagságával. Nem veti meg azonban, sőt nagyon is élénk találja az irodalmi pletykák, pikantériák, szóbeszédok özönét is. Ezek — ha egészen őszinték akarunk lenni —, kétségtől mind érdekesekek és sokszor az irodalmi művek megértésére tényleg nélkülözhetetlenek. De terjesztésük azt a veszélyt rejti magában, hogy lesz olyan olvasó is, akinek figyelmét inkább magukra vonják és akinek emlékezetébe inkább belevésődnek, mint mindaz, amit velük a biografus megértetni és megmagyarázni akart.

Pletykái közül talán leginkább bántó, amit Steinné viselkedéséről, gyűlölködéséről, irodalmi és egyéb bosszúhadjáratairól mond el azon időkből, mikor Goethe vele szemben elhidegült. Steinné tudvalevőleg a XVIII-ik század kilencvenes éveiben, *Dido* címmel drámát írt, melynek Ogon nevű főhősében, amint azt akkor rögtön mindenki tudta, Goethét gúnyolta ki s neki a legférfiatlanabb tulajdonságokat — mint mérhetetlen hiúságot, kétszínűséget, árulásra kész gyávaságot — imputálta. Brandes Steinnét e mértékvesztett gyűlölködése miatt a legsötétebb színekkel festi.

Ez fölösleges és talán helyesebb,

ha Steinné viselkedéséből azt vesszük ki, hogy benne hatalmas, szenvedélyes temperamentum lakott, amely szeretett vagy gyűlött, de közönyös nem maradt. Még nagyobb hiba volna, ha bármiféle okból elhomályosítottatni engednők azt az érzésünket, hogy Goethenek Steinné iránti szerelme a legmélyebb, legpoetikusabb és legmeghatóbb vonzalom, amelyet a világirodalom ismer.

Nem szól Brandes arról, hogy Goethe minden ellene irányuló súlyos sértés és támadás ellenére sem nyugodott addig, amíg élete végén ismét nagy tisztelettől és nemes finomságtól áthatott szíves baráti viszony nem fűzte őt régi barátjával össze, amit Steinnének a XIX. század huszas éveiből származó néhány kedves levele is bizonyít. Ezek Brandes figyelmét elkerülték, amit abból láthatunk, hogy könyvének 198-ik lapján azt állítja hogy a „Die Geschwister“ e. kis dráma egy helyén beszótt kis levél azonos Steinnének egy levelével s hogy más, Goethehez intézett levelét nem ismerjük (...dies ist ein echter Brief Charlotte von Steins an Goethe, der einzige, den wir kennen).

Igy Brandes könyvének minden nagy érdemei mellett is megvannak a gyöngéi és ezek között nem utolsó az, hogy a filozófia iránti érzék hiánya miatt nem bontakozik ki belőle Goethe életbölességének igazi mélysége és ereje. Ezért keressük hiába benne Goethe életének legfőbb tanulságát is, és pedig azt, hogy elmúlik bánat, szenvedés, bosszú, gyűlölet, elmúlik e világon minden, csak a szeretet örök.

Schmidt Henrik.